

Pavera, Libor

Slovensko a antropologie Slováka v české (rozhlasové) reportáži

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 143-152

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81614>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Libor Pavera (Praha, Bielsko-Biała)

Slovensko a antropologie Slováků v české (rozhlasové) reportáži

Abstrakt

Autor se v teoreticko-materiálové studii opírá o reportáže autorů ze střední Evropy. Hlavně ho zajímají stereotypy a texty využívající žánru reportáže, v nichž se píše o „cizím“ a „jiném“, například texty v knihách Mariusze Szczygiela, který popisuje Čechy s jejich „češtvím“, nebo Lubomíra Smatany, popisujícího Slováků. Jeho texty přinášejí českému čtenáři hodně informací o Slovácích, s nimiž byli dlouhou dobu (vlastně od roku 1918 do roku 1993) ve společném státě. Smatana píše o jánošíkovském mýtu, o rozdílech mezi městem a vesnicí na Slovensku, o politice a korupci, o jazyku, v němž je mnoho českých elementů (na různé úrovni), o znalosti češtiny, o vztazích Slováků k Čechům a k Maďarům apod.

Klíčová slova: reportáž, stereotypy, literární žánr, transformace žánrů, mezinárodní vztahy, komparatistika

Abstract

Slovakia and the Anthropology of a Slovak in Czech (Radio) Reportage

The author of the present text relies on reportages of authors from Central Europe in his theoretically-material based article. He is mainly interested in stereotypes and texts written in the genre of a reportage, which discuss a stranger, e.g. Mariusz Szczygiel describes Czechs, and Lubomir Smatana focuses on Slovaks. His texts contribute a lot to Czechs, with whom Slovaks coexisted for a long time (from 1918 to 1993) in the same country. Smatana writes about the Jánošík myth, about differences between cities and the countryside in Slovakia, about politicians and corruption, about knowledge of the Czech language, and Slovak's relationships with Czechs and Hungarians, etc.

Key words: review, stereotypes, literary genre, transformation of genres, international relationships, comparative studies

I

Z hlediska využívaného médiatypu bývá někdy pohlíženo na žánry zúžené, jen optikou literární. Jako by byl určitý žánr spjat výlučně s písmem, s literární kulturou,

s něčím, co je fixováno výhradně za pomoci psaných nebo tištěných liter. Pochopitelně, je to nejběžnější způsob reálné existence textů, ale dobře víme, že není jediný. Nejméně od dob, kdy existuje rozhlasové vysílání, film a později vysílání televizní, nemluvě již o moderních způsobech obrazu a zvuku šířených po internetové síti, měli bychom jednotlivé žánry vnímat rovněž na pozadí jednotlivých médiatypů, jejichž prostřednictvím se sdělovaný obsah šíří a dostává k recipientům.

První otázka, která se proto v souvislosti s médiatypy tlačí na rty, může znít, zda se vybraný médiatyp nějakým způsobem „vepisuje“ do kontury žánru, zda určitý žánr jako „forma světa“ získává jinou podobu ve zpracování literárním (v novinách, v časopisech, v knižní podobě) a jinou např. v rozhlasu, v televizi nebo na síti. Lze předpokládat, že rozdíly zde budou už jen proto, že každý médiatyp autorovi při zpracování látky nabízí k využití rozdílný instrumentář prostředků (z pochopitelných důvodů bude rozhlas preferovat zvuk a ruchy, televize bazíruje zpravidla na vytváření představ prostřednictvím konkrétního obrazu a barvy). Precizněji formulovat odpověď na otázku si vyžaduje použití komparativní přístup, neboť jedině ten může odhalit odlišnosti. Přitom je možný jen v případech, kdy určitý text určitého žánru byl zároveň realizován nejméně na pozadí dvou médiatypů, např. literárně a zároveň i v jiné podobě (film, rozhlas apod.). Komparace se tu může vydat za pomoci intertextuality směrem k nejrozličnějším „pestrým vrstvám“ textů (po vzoru francouzském, např. G. Genetta, lze sledovat změny v oblastech intertextovosti, paratextuality, metatextuality, hypertextuality a architextuality).¹

II

Dobrym východiskem takového šetření se mohou stát reportáže. Nepůjde přitom v dalším výkladu o komparativní studium v pravém slova smyslu, náš výzkum si klade cíle skromnější: půjde o sondu do literárních reportáží konkrétního autora, který sleduje ve svých textech stereotypy, rozkrývá mýty, které se tradují o jednom národě u národa blízkého, ukazuje na jevy, osobnosti a instituce, které se zdají být známé a povědomé, ale ve skutečnosti o nich nikdo příliš mnoho nikdo neví, neboť se staly jen symboly se stereotypně vykládaným významem.

V českém literárním prostředí není frekvence ani obliba reportáží tak značná jako v jiných slovanských kulturách, např. v literární kultuře polské. Některé polské literární reportáže z poslední doby se dokonce v českém prostředí staly bestsellery a bývá jim přiznáván punc textů, které rozhýbaly vcelku stojaté myšlení o některých klíčových českých osobnostech nebo událostech 20. století. Na mysl máme především kritikou i čtenáři vysoko ceněné reportáže Mariusze Szczygiela, které původně vycházely v polském deníku *Gazeta Wyborcza*, později v knižním souboru určeném zejména českému čtenáři. Titul knižního vydání *Gottland* může asociovat spojitosti s jedinečným

¹ O intertextualitě srov. BURZYŃSKA, A. – MARKOWSKI, M. P. *Teorie literatury XX wieku*. Kraków: Znak, 2007.

zpěvákem populární hudby Karlem Gottem (jeho příjmení je vskutku ojedinělé, matrika ministerstva vnitra uvádí v četnosti jen 8 výskytů) a muzeem, které soustřeďuje zpěvákovy fetiše a zajímavosti, může však být jen německým překladem – „země Boží“, „Bohem milované“, která se odlišuje od Szczygiełovy domoviny: někteří polští kritikové dokonce uvádějí, že autor jako by se chtěl zavděčit Čechům a jejich „češtví“, které autor v knize hodnotově vyzvedává oproti všemu polskému. Podle knihy vznikl na české FAMU rovněž seriál, který měl premiéru před koncem loňského roku.

Zatímco literární reportáž bývá v českém prostředí zastoupena minoritně, jinak je tomu v případě reportáže rozhlasové a ve sféře reportáže obrazové. Ty mají svoji tradici spjatou s historií obou médií, jak rozhlasu, tak filmu a televize; zvláštní oblibu u diváků si přitom získaly reportáže zahraniční (v rozhlasu srov. *Zápisník zahraničních zpravodajů*, v televizi *Objektiv* nebo pořady reportáží o zahraničních destinacích, tedy synkretický žánr cestopisné reportáže).

I když věda se v českém prostředí věnovala reportážím dostatečně, dokonce monograficky (srov. knihu Mojžíra Grygara *Umění reportáže*, 1961), zástupců reportáže příliš velký počet nemáme, výjimku tvoří Fučíkova proslulá *Reportáž psaná na oprátce* a reportáž cestopisná, představovaná zvláště texty cestovatelské dvojice Zikmund a Hanzelka.

III

Proto musí českého čtenáře nutně zaujmout kniha reportáží, která se věnuje mýtům a realitě Slovenska očima českého reportéra, jak zní podtitul svazku *Jánošici s těžkou hlavou*. Jejím autorem je Lubomír Smatana, redaktor Českého rozhlasu v Praze, který se narodil ve Snině, okres Humanné, tedy na nejvýhodnějším cípu Slovenska, ale vyrůstal ve zcela opačném koutě někdejšího Československa – v Horním Slavkově při hranicích s bývalým západním Německem. Tyto biografické souvislosti nejsou připomínány náhodně, neboť hrají určitou roli v autorově vnímání reality, s níž se setkává procházející různé oblasti Slovenska. Dochází ke střetům subjektu s různými segmenty slovenského obyvatelstva: při interakcích se rodí zkušenost, kterou přirozeně autor vkládá do reportáží spolu se subjektivním snímáním.

Výchozí definice žánru reportáže říká, že základními metodami tvorby reportáže jsou pozorování, přímá účast, sběr faktů a konfrontace pohledů. Tyto fundamentální znaky Smatanovy reportáže vykazují. Jejich přitažlivost pro českého čtenáře zesiluje fakt, že vypovídají o prostorech jemu blízkých a povědomých, a o těch, kteří tento prostor obývají a tvoří v něm hodnoty; o těch, kteří kdysi byli součástí nás samých a tvořili jednu celistvost.²

² Jeden docela čerstvý postřeh zahraniční: v cizině je dobře známo, že potomci někdejší české emigrace, zvláště z emigračních vln po roce 1948 a 1968, nepociťují podnes rozdíl mezi Českou a Slovenskou republikou: odcházeli se společného Československa, které zůstalo společným státem v jejich myslích dosud. Jde o jev, který by si zasloužil hlubší šetření přinejmenším ve větších exilových centrech (zejména

Poněkud nadneseně je autor přirovnáván k Boženě Němcové: klasička české literatury opravdu má mezi svými texty soubor reportáží z dnešní oblasti Slovenska (někdejší části Uher), když se tam dostala se svým manželem Josefem Němcem; vedle reportáží ve slovenských oblastech načerpala mnoho materiálů pohádkoslovného i národopisného, který bohatě přetavila do artistní podoby, Slovensko a jeho obyvatelé se objevují rovněž v jejích dopisech.³

Smatana se v reportážích projevuje jako fundovaný, dobře informovaný novinář, veškerá zjištění obecně tradovaná i získaná z odborné literatury, reálně podložená, prověřuje v reálu svými zjištěními, neschází ani vlastní autorův pohled, který vše dynamizuje. Historie se tu prolíná se současností, složité etnické, národnostní, kulturní, společenské a politické metamorfózy slovenského národa se autor snaží podat neutrálně, i když samozřejmě autorský subjekt a jeho názorový svět nelze nikdy eliminovat natolik, aby zanikl; zůstala by pak jen snůška informací bez chuti a zápachu.

Nejvíce prostoru se v reportážích dostává **stereotypům a mýtům**. V souladu s titulem knižního souboru reportáží je značný prostor vymezen Jánošíkovi. Souhrn jánošíkovských reportáží, který v knize dostal zcela nejánošíkovský název *Liščí kůže (O dlouhých zimách, socialismu a majoru Jánošíkovi)*, může být vhodným příkladem, co všechno se čtenář nebo posluchač dovědí prostřednictvím Smatanovy reportáže. Autor nejprve před čtenářem nastiňuje, jak asi vypadal život Jury Jánošíka (1688–1713), kuruckého vojáka, který utekl ze šatlavy, aby pak „bohatým bral a chudým dával“. Sleduje, jak tato legenda dosáhla podoby mýtu a jak Jánošík jako hrdina zdomácněl ve slovenském prostředí, na rozdíl od prostředí českého, polského nebo maďarského. I když upozorňuje i na skutečnost, že Jánošík zřejmě maďarsky uměl, neboť byl voják, a bez znalosti maďarštiny by v armádě těžko pochodil. U severních sousedů, Poláků, jej považují za vlastního, protože není vyloučeno, že se svou družinou zavítal i tam, stejně jako na Moravu. Poláci o Jánošíkovi mají dokonce třináctidílný seriál (*Janosik*, režie Jerzy Passendorfer), který z Jánošíka vytvořil ideálního hrdinu. Ukazuje se, že film a televize do doby internetu vytvářely povědomí a obraz o historii i jednotlivých aktech.

V souvislosti s kinematografií Smatana připomíná, že filmy o Jánošíkovi vznikaly většinou v dílnách mimo Slovensko: bylo to dáno neexistencí filmového zázemí a filmové tradice na Slovensku. Asi nejznámější jánošíkovský film, do něhož pražský režisér Martin Frič v roce 1935 obsadil slovenského herce Paľa Bielika (1910–1983), stvořil na několik let téměř závazný obraz Jánošíka. „*Legendární snímek je důležitý tím, že režisér dal Jánošíkovi ty správné rebelské a buřičské vlastnosti a výrazně vylepšil mediální obraz mytického národního hrdiny. Od té doby snad nadržují Jánošíkovi i objektivní historici. Nemám po to žádné důkazy, ale tento film podle mě rozhodl, kým*

v USA, v Kanadě a v Austrálii), kde dodnes vycházejí společné noviny nebo kde se podnes konají společné česko-slovenské filmové, pívné a jiné festivaly, nemluvě již o společných školách.

³ Ze starších prací srov. HALUZNICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952.

Jánošík je a navždy bude.“⁴ Smatana v rozsáhlé jánošíkovské reportáži připomíná, že většinu filmu obstarali herci a lidé z českých filmových studií (titulní postavu ztvárnil slovenský herec), kompars vytvořili slovenští obyvatelé z míst natáčení: vznikl nicméně nejuspěšnější předválečný film, který plnil kina rovněž ve 32 zemích světa (Smatana podle filmové teoretičky Petry Hanákové uvádí, že film byl ozvučen českým jazykem, což jistě na Slovensku dráždilo). Z původních slovenských snímků pak připomíná animovanou verzi Jánošíka od Viktora Kubala (*Zbojník Jurko*, 1976, první slovenský celovečerní kreslený film) a fresku *Pacho, hybský zbojník* (režie Martin Ťapák, 1975). Zatím poslední verzi jánošíkovského příběhu v interpretaci polské režisérky Agnieszki Holland (*Pravdivá historie o Juraji Jánošíkovi a Tomáši Uhorčíkovi*, 2009) kritizuje a odmítá: „[...] pak se za filmem zavře voda a zestárne rychleji než herci. Dlouho očekávaná podívaná je zajímavá pouze kamerou, ale na slovenských horách se toho obrazově snad nedá moc pokazit. Zbytek obstarávají klišé a folklorní národopis okořeněný naturalistickými detaily napichování zbojníka na hák. Řada diváků mi po odchodu z kina řekla v podstatě totéž. Zlatý Paľo Bielik.“⁵

Nečerpá informace jen z uměleckých snímků, ale sahá rovněž k názorům etnografů, historiků nebo literárních vědců (v citacích najdeme odkazy na Jozefa Tancera, Janu Hlôškovou, Joannu Goszczyńskou aj.), nepomínají samozřejmě ani politiky, kteří rádi používají stereotypy a symboly, pokud se jim hodí při prosazování určitého názoru nebo ve volebních kampaních. Mezi svého druhu kuriozitami, které Smatana uvádí, je povýšení Jánošíka do hodnosti majora in memoriam: „V lidové tradici je označován jako zbojnický kapitán, a tak když v lednu 2008 podal kvůli korupci demisi ministr obrany František Kašický, ještě stačil Jánošíka povýšit na majora in memoriam. Když major Jánošík zůstane v panteonu lidových mýtů dostatečně dlouho a ministři obrany budou nadále bohatému státu brát a po zásluze rezignovat, třeba to Jánošík časem dotáhne až na generála. Viděl bych to tak do roku 2020.“⁶

Atributem národa, který lze snadno pozorovat a má odlišující vlastnosti, bývá jazyk. **Jazyk se svými interdialekty a dialekty či variantami** bývá zpravidla výrazným znakem, který odlišuje dva nebo více národů. Obecně je známá tendence vytvořit tzv. jazyk československý ve společném státě Čechů a Slováků (jako by v prvorepublikovém soustátí nebylo Podkarpatské Rusi a německého obyvatelstva v pohraničí se svými jazyky). S termínem operovali jazykovědci, ale zručně i politikové, např. Edvard Beneš. Je však otázkou, jak měl takový jazyk podle jejich představ vypadat, ale vstává se zároveň otázka, zda slovenština a čeština nejsou blízkými až variabilními jazyky už vzhledem k historickým souvislostem: je přece dobře známo, že slovenské obyvatelstvo mluvilo i zpívalo po několik desetiletí 17. a 18. století v tzv. bibličtině, jazyce Bible

⁴ SMATANA, L. *Jánošíci s těžkou hlavou: Mýty a realita Slovenska očima českého reportéra*. Praha: 65. pole, 2010, s. 27.

⁵ Ibidem, s. 28.

⁶ Ibidem, s. 33.

Kralické, jenž byl vytvořen na základě Blahoslavova překladu Nového zákona skupinou bratrských filologů.

Smatana uvádí obecněji známou skutečnost, že Slováci nyní (rozuměj po rozdělení federace v roce 1993) umějí češtinu lépe nežli Češi slovenštinu. Má to své dobré důvody spjaté s rozdělenými ekonomikami (řada slovenských obyvatel jezdí pracovat do České republiky a užívá tam češtinu, obráceně méně), ale rovněž kulturně (slovenské televize přináší programy v češtině častěji nežli české ve slovenštině). Kritizuje, že slovenská mládež sama dobře nezná slovenštinu, a ukazuje to na příkladech (slovensky umí, proto může mezi lidmi zavést hovor i na tuto oblast). To vede slovenské občany nadále být v živém a takřka každodenním kontaktu s češtinou a s českými realiiemi. Ale Smatana uvádí, že nezůstává jen u češtiny jako základního dorozumívacího prostředku. Čeština je na Slovensku oblíbená rovněž jako jazyk literární v oblasti překladové literatury. Obráceně, z pozice české, takovou situaci nevidíme, dokonce umělci, kteří vystupují v pražských divadlech nebo v televizi, bývají dabováni nebo mluví česky; české setkávání se slovenštinou lze označit spíše za míjení.

Píše o významech slov nebo sousloví a o jejich někdy nesprávném nebo sémanticky posunutém používání, např. pečienka (ve slovenštině se myslí játra, slovensky pečeň, ale i husí játra a pečená husa).

Slovensko nebylo a asi ani nebude středoevropským ekonomickým tygrem. Smatana si všímá, že některé oblasti zůstávají **ekonomicky nevyužity**. Zejména jeho pozornost poutají přírodní krásy a jejich malá až minimální využitelnost v oblasti cestovního ruchu. V několika reportážích připomíná výrok, který slyšel o cestovním ruchu: neexistence koncepce. O výroku pochybuje a ukazuje v ekonomických ukazatelích rozdíly v cestovním ruchu v ČR a v Rakousku ve srovnání se Slovenskem: na HDP se cestovní ruchu v ČR podílí asi 3,7 procenty, v Rakousku téměř 9 procenty, na Slovensku jen 2,7 procenty. Znatelný rozdíl sleduje rovněž v rozvoji turistiky a ve stávajícím stavu mezi slovenskými a maďarskými oblastmi: na Slovensku si správci parků a ostatní lidé spjatí s cestovním ruchem stěžují na nejrůznější problémy, ale netáhnou je příklady maďarské, např. možnosti ubytování v soukromí, značení turistických cílů, zájem o turisty a péče o ně apod. To vše je typické pro maďarské prostředí, kde turistický ruch pomáhá snižovat v problémových oblastech také nezaměstnanost. Podobné diskrepance vyvstávají rovněž při srovnání s polským cestovním ruchem.

Je známo, zejména z prací hospodářské historie, že Polsko, Slovensko a Maďarsko byly v minulosti kraje spíše rustikální, v nichž se město a městská kultura dostaly ke slovu teprve v době průmyslové revoluce, a i ta byla fázově posunuta oproti západní a střední Evropě; české prostředí, nepochybně pod vlivem západním (německým a francouzským), městskou kulturu mělo již od 14. století, od doby panování Karla IV.; konečně husitské revoluční hnutí bylo zčásti rovněž výsledkem narůstající moci měst a měšťanů jako nové společenské, politické a kulturní entity. Není proto náhodné, že **vesnický ráz** zůstal patrný na Slovensku podnes. Samozřejmě vyšší počet vesnic nežli měst souvisí nepochybně rovněž s geograficky členitějším a různorodějším

slovenským prostředím (Slovensko má hlavně několik pohoří, v nichž se nacházejí samoty, v podhůří spíše vesnice, v nichž často končí silnice, města se nacházejí v nížinách, příp. novější města v místech, kde se rozvíjel průmysl). Smatana právě vesnici a vesnickému prostředí věnuje značnou pozornost. Sleduje, jak vesnice dodržuje tradice, ale i to, jak se mění, zejména v době protransformační, kdy došlo k privatizaci majetku a národní podniky, zemědělská družstva a socialistické služby se dostaly do rukou soukromníků: někde se příliš nezměnilo k lepšímu, podle očekávání nových národohospodářů a strůjčů ekonomické transformace. Smatana není jen trpným sledovatelem a nepopisuje leckde neutěšený stav v oblasti služeb, ale hledá pro realitu vysvětlení. Při vysvětlování a interpretaci nejednou boží zažité představy a stereotypy. Často naráží na jiné národnosti, zejména na maďarské obyvatelstvo, za něž se „schovávají“ některé současné problémy a slovenské neúspěchy. Jiné problémy zase mají původ ve strachu místních obyvatel nebo starostů dělat něco „jinak“ nežli dosud. Zabývá se rovněž národními parky a vůbec pamětihodnostmi a přírodními krásami slovenské země. Hory a rezervace však přinášejí i nebezpečí v nejrůznější podobě (podcenění sil turistů, setkání s medvědem apod.). Smatana se zde projevuje jako bystrý pozorovatel a vtípný glosátor. Reportážím neschází potřebný nadhled a vtíp, jak je tomu např. v reportážích o medvědech a jejich údajných útocích na člověka – jeden z mluvčích ministerstva životního prostředí rozeslal novinářům drsné záběry zohavených těl lidí po napadení medvědem, nicméně: „... na Slovensku není zaznamenaný jediný případ smrti člověka po střetu s medvědem. Jánú Roháčovi ze sdružení Ekofórum trvalo jen chvíli, než zadal do vyhledávače klíčová slova „bear attack“ a než mu na monitoru vyskočily totožné fotografie. Z popisek bylo zřejmé, že pocházejí ze Severní Ameriky a oběti buď podlehly útoku medvěda grizzlyho, nebo v případě eskymáka lednímu medvědovi.“⁷

Autor dokáže být **vtípný**, možná právě na místech, kde by mohlo dojít k názorovým třenicím z interpretace jeho soudů, např. v dlouhé reportáži jánošíkovské píse k jedné anekdotě: „Co je na Slovensku opravdovým projevem odvahy? Přijít do hospody v Těrchové a zvučnou češtinou oznámit, že Jánošík byl maďarský Žid. Ostatně slavný zbojník možná maďarsky uměl, jak by se jinak v armádě domluvil. Polština mu ale šla rozhodně lépe, už jen proto, že se narodil v Terchové a to je z Polska co by kamenem dohodil. Jánošík měl se svou loupežnou družinou podle některých pramenů celkem slušné teritorium, prý přešel i na vzdálenou Moravu, a tak co by netrefil do Polska. Proto jeho zbojnická sláva zakořenila i u severních sousedů a Poláci ho považují za vlastního.“⁸

Vedle vesnice se nicméně náležitě věnuje rovněž **městu**. Sleduje život v hlavním městě Bratislavě, poukazuje na rozdíly s Prahou, což je srovnání nabíledni, ale také s Berlínem, Vídní, Budapeští nebo Pekingem – zde poukazuje zejména na

⁷ Ibidem, s. 111.

⁸ Ibidem, s. 26.

architektonický rozvoj. Nechybějí ani historické exkurzy. Součástí měst bývala kdysi nejen divadla, kina, kasárna, ale i pivovary, které v nové době nakoupily nadnárodní pivovary, aby ty původní po nákupu a fúzi zavřely. Ale na pivovarnictví se podle reportáží podepsala rovněž rozhodnutí vlády, která zvýšila daň z piva, takže ta (a spolu s ní cena piva) je nyní daleko vyšší nežli v českých zemích.

V reportážích se před čtenářem řeší i **otázky kulturní antropologie**, zejména tam, kde autor vykresluje rozdíly mezi obyvatelstvem původním – slovenským a jinonárodním – zvláště pochopitelně maďarským nebo českým. Záležitosti maďarské jsou v reportážích téměř všudypřítomné, rovněž slovensko-české vztahování není opomenuto, i když patrně nemá tak „negativní“ konotaci jako vztahování slovensko-maďarské. Právě z komparace „duše“ Slováků na straně jedné a Maďarů nebo Čechů na straně druhé vyplývají četné rozdíly, které se podílejí na svébytnosti slovenského obyvatelstva, svébytnosti, která v současné Evropě a v současném světě je překrývána všudypřítomným multikulturalismem, který však může vést k svárům v oblastech nejen kulturních, ale etnických, národních, národnostních, společenských i politických.

Bohužel „svébytnost“ a návraty k tradicím si leckdo představuje různě. Konkrétně ve slovenském prostředí a při slovensko-českém vztahování jde o negativistické postoje k založení společného Československa v říjnu roku 1918: na Slovensku 28. říjen není státním svátkem, dokonce bývá spíše připomínkou jisté „české kolonizace“ na Slovensku ve dvacátých a třicátých letech (podle statistik z roku 1930 na Slovensku působilo kolem 140 tisíc Čechů – vojáků, policistů, učitelů apod.), jak bývá vnímána asistence zejména české inteligence při tvorbě moderního slovenského státu a vlastně společného státu Čechů a Slováků v daném období. Hněv se nejednou obrací i proti T. G. Masarykovi jako symbolu někdejší myšlenky společného státu dvou jazykově i historicky nejbližších národů. Je to však jen jedna strana mince: tu druhou zase představují názory o tom, že dělení v roce 1993 nebylo správné a patřilo mezi politické akce s vykalkulovaným výsledkem.

V reportážích si všimá i jiných symbolů, stereotypů nebo jen – českému, ale možná i slovenskému čtenáři nebo posluchači – málo povědomých skutečností. Jde o vlajku, o slovenskou symboliku nebo o slova slovenské hymny, resp. o drobné, avšak nikoliv nevýznamné sémantické nuance („*Nad Tatrou sa blýska, / hromy divo bijú. / Zastavme ich bratia, / veď sa ony stratia, / Slováci ožijú.*“ × ... *zastavme sa bratia...*).

Kniha reportáží ze slovenského prostředí je nesporně cenná z hlediska marketingu, neboť poukazuje na **oblasti, které je možno ekonomicky využít**. Nicméně může být vhodným zdrojem informací a podnětů rovněž pro kulturní antropology a sociology: Smatanovy reportáže líčí život v části centrální i v oblastech marginálních, zajímá ho „malý člověk“ a jeho kontext a obzor. Dostává se i na mýty, které se tradují o Slovácích, např. o jejich nestřídmém pití kořalky (pálenky) nebo o tom, že slovenští hoši a děvčata zůstávají nejdéle v dospělosti se svými rodiči v jedné domácnosti. Prostor má samozřejmě i Jánošík, ale i politikové 20. století (G. Husák, V. Mečiar, M. Dzurinda, J. Slota, I. Gašparovič, R. Fico aj.), nescházejí ani otázky již vzpomína-

něho vztahování v historických souvislostech (v podstatě nejvíce česko-slovenského a slovensko-maďarského).

Jistě zajímavé je vysvětlení, že rozdíly mezi lidem obývajícím českou kotlinu a moravské úvaly a podtatranským lidem byla existence Rakousko-Uherska. V reportážích padají mýty o „holubičí povaze“ Slováků nebo různé jejich vlastní i cizí předsudky. Podobně, jako se Češi dovídají o sobě a o svých historických milnicích nejvíce z reflexí cizinců, např. z knihy *Szczygiełowy*, Slováci se nyní mohou o sobě a své reflexi u nejbližších sousedů mnohé dočíst v reportážích Smatanových.

O úvod ke knize Smatanových reportáží se postarala Magda Vašáryová, herečka a diplomatka. Připomíná svůj názor, podle něhož je sebevědomý jen ten národ, který je schopen se podívat do zrcadla, které mu nastaví ti druzí. Proto vítá reportáže českého rozhlasového publicisty Smatany. I když v knize jí schází více pohledů na ženy. Celkově knihu přijímá slovy: „*Nielen preto, že búra niekoľko zažitých mýtov, ba dokonca som tam našla niekoľko faktov, o ktorých som ani ja – „odborníka“ – nevedela, ale zároveň aj milo potvrdzuje pár predsukov, ktoré nám urobia dobre na duši. Jedným z príkladov je poradie tém v knihe. Najprv bačovnia a až potom predseda vlády. A všetci jako by ich jedna Jánošíkova mater mala. Tak to má byť. Staré mýty treba zbúrat, mladšie vylepšiť a zároveň prispieť svojou troškou k vytváraní nových.*“⁹

Nakolik šlo o zrcadlo reálné a ze správného úhlu nastavené, ukáže čas a zejména čtenáři reportáží, resp. jejich zájem. Navíc dobře víme, že obraz v zrcadle nikdy není obrazem skutečnosti: zůstane vždy obrazem zrcadlovým, a proto svým způsobem pokřiveným.¹⁰ Pokud si reportáže najdou své příznivce v českých zemích a pokud se některými nastíněnými radami bude řídit několik jednotlivců nebo skupin ze Slovenska, o nichž kniha pojednává, splnila svůj účel. Bezesporu má svoji nepopíratelnou hodnotu informační, zvláště v psané podobě, která sice nemá tak veliký akční rádius jako reportáž rozhlasová (navíc v rozhlasové reportáži zpravidla nezazní tolik informací a soudů, prostor je dán také názorům běžných občanů),¹¹ nicméně lze se k ní vrátet,

⁹ Ibidem, s. 13.

¹⁰ Zrcadlo už ve starším písemnictví sloužilo jako metafora obrazu světa nebo alespoň jeho určitého výseku. Autorům přitom často nešlo o to, ukázat svět takový, jaký skutečně je, ale třeba takový, jaký by mohl být. Tím došlo k posunutí významů: znakový systém neodrážel skutečnost, jak byla vnímána většinovým publikem, ale spíše nějaký ideální stav. Autor docílil nejednou až převrácení uvnitř znakového systému. Dobře situaci popisuje např. M. M. Bachtin v knihách o renesanci v její západoevropské variantě, ale i jiní autoři, z domácích českých např. E. Petrů. Zpravidla o užívání postupů parodie, ironie, pastiše apod., které zároveň signalizovaly závěr určité epochy s jejími příznačnými znaky, k nimž z hlediska umění patří „vyžítí“ stylu a všech prostředků. Takové meziobdobí může trvat různou dobu. V umění se užívá pro něj termín manýrismus, samozřejmě vedle významu, který tento pojem má jako označení malířského stylu na střídě renesance a baroka.

¹¹ Bylo by žádoucí některé reportáže, které mají předobraz v reportážích rozhlasových, vzájemně porovnat. Komparativní sondy, jak o nich byla řeč na počátku této stati, by ve výsledku pěkně ukázaly, že kniha je soustředěnějším, promyšlenějším a kompaktnějším celkem s cílem vykreslit současné Slovensko po dvaceti letech od rozpadu socialistického Československa (listopad 1989) a po téměř stejně dlouhé době na cestě samostatného suverénního státu (1. 1. 1993).

číst ji a interpretovat v různém politickém, společenském i kulturním klimatu. Kniha reportáží a rozhlasová reportáž tak mohou být komplementární entitou, která podává svědectví o jedné epoše dějin Slováků a o jejich vnímání českým reportérem a jeho prostřednictvím českým prostředím.

prof. PhDr. Libor Pavera, CSc.

Konšelská 426/25, 180 00 Praha 8 – Česká republika

l.pavera@seznam.cz